

1991 ий 31 июль. Вучымо кечына толын шуо. Түрлө учрежденинын омса лондемжым перкален коштын да яра сөрбөмө шомакым колыштын, шер теме. Теве ынде Йошкар-Ола шенгелан кодо. Куд велосипедым налын кертна, посна ужашлам Олег Пайметов верештын. Шупашкарыште, Озаныште да Йошкар-Олаште кочкыш продуктым налын ситарышна. Чылажымат сайын ойыркален, тудым Антонина Григорьева посна пакетлаш оптыш. Озаныште шым рюкзаком, икмыняр кылдышым, ик мешак паренгым, кок велосипедым да курык ечым чумырышна. Йошкар-Олаште мемнам Аркадий Большаков ужатыш. Велоэкспедицийым кузе нелын "шүкмынам" ужын, тудо пеш серьезный порьен, шинчавүдем шылтен ыш сене. Ме нимом пешташат брын шогышна.

Финн-угор калык-влак экспедицийым (ЭФУН-ым) организаватлыме кугу путешествий пеш йымжанап ыш тунгал. Ме чылажымат чытена, нимучашдыме поро улына, йоршын ял калык гаяк. Тудо мурмыо да куштымо дене гына ок серлаге, историеш кышамат коден сена. Күлеш документым сераш полшымыжлан Василий Яналовлан тауштена. Ончыкыжат тудо мыланна полшаш кумылангын кодеш, шонена. Визийяр гыч Алексей Смирнов сварочный пашам шуктыш. Шкежат ик шонымаш дене ила: велосипедыш шинчын, Ленин пикыш (күкшытыш 7126 метр лиеш) күзаш шона. Шонымашыже шукталтгак ыле. Чыла пашам "шүртö мучашыште кеченак" ышташ төчена. Чайым, урюкым, шоколадым, сакрым, компотым да молымат пыкше верештна. Талонлан гына ужалат. А уто талонжым мыланна иклат огеш пу. Азапланен коштын, Озан — Кисловодск поездыш теве-теве вара ш кодына.

Ыштышаш пашанам тыгерак радамлышна: велоэкспедицийын участникше-влакын тазалыкыштым эскераш, чылалан, көрушла, кө марла, кө татарла, кө чувашла, дневникым сераш, "Салют" тошкымо ораван йүштö да изи давлений годым вашталмыжым шижын шукташ, ЭФУН-ын рекламыжым шараш, ончыкылык экспедицийлан (Ленин пикыш күзаш шонена) материальным чумыраш. Тыгай велоэкспедиций але марте лийын огыл. Сандене мемнан йолташтан, тушманнат ятырак лектыт, шонена. Иончыкышымат шагал огыл ыштен кудалтена дыр. Мемнам шояк санналтышат авырал кер...

лын, шүнторык шадырген, соктам тазыла леведын, энжж вараенье шуаш тунгалын — эсогыл калай леведышым пыжылтарен шуэн, курык ече тодылтын. Кандырам эргена. Мешакым тумыштылына. Серышым ситышынак серышна. Түрлө чиём-узгарнам торлена. Ала-можым утым налмылан, ала-можым налаш мондымылан ызгена.

Кеч-могай экспедицийыш лек — узгарнам поездыште ик семьянак туржына. Ече экспедиций веле изишак ойыртемалтеш. Мом шокшышто ыштен от шукто гын, тудым йүштыштö ышташ перна. Утларак вийым пыштен. Кеч-кунамжат поездыште шертемеш мален шукташ күлеш. Вара корныш лекмеке, омо шумо дене орланап огыл, манын.

Медицина велым икымше тергымаш лишемеш. Давленийым вискалена. Кидшерым. Да молымат. Дневникеш тунгалтыш ойым сералтена. Пошкудына-влак пеш музыкальный улыт, витне. Музыкам мугърыктат. Колыштын, кумылна нөлтеш. Озан университетсе исторический факультет

каншым кеч-комат шыргыжаш тарата. Икманап, икте-весеына Люшерын тестше ваш пидын.

Вагонышто калык шагал. Тидыже пешак сай. Лавыра шагалак лектеш. Бардак почылтын ок шу. Йолташем-влак, Эльбрусыш күзыдеак, Йүдвел полярный кругыш велоэкспедицийыш "тарванат". Конешне, кызгытеш шомак дене. Ленин пикышкат күзен волат. Тиде поро шижмаш. Такланап огыл мо оптимист улына.

2 август. Велосипедым Машук да Бештау курыккыш күзен ончаш келыштарена. Звездочка-влакым вашталтышна. Каретка осьышто рожым келыштарена. Удыр-влак бахилыым ямдылат, кочкыш оптымо мешакыш кандырам йөнештарен кылдат. Остановкышто ик ведро сливным налынна. Удырамаш-влак торгаяш йоратат. Пуйто ужалкалашак шочынат.

Кодшо йүдем мемнан коклаштына икте черланен. Очыни, кочкыш дене аярланен. Кечывалым торланеме семын лие. Поезд варапш кодын толеш. Сандене станциялаште пеш шагал шога.

Эрла у тургым вуча: мешак-

күзыктыман.

Нурия шке аэробикыж денак аныргылеш. Студент-влакын музыкаштыш почеш. Нуныжо мемнам Тебердаште каналташ үжыт.

Узгарнам вагон мучко кышкылт пытаренна. Полиэтилен да хлопчатобумажный мешаклаш оптена. Проводница-влаклан огеш келше гынат, пешыжак огыт вурсо. Куштыраман ме шке эрыктена.

Жаритлыме паренгым да киярым налынна. Тамлын гына кочкаш тунгалына — онылашлу модеш веле. Вагоныш калык ешаралтеш. Шыгыррак лиеш. Радиоприемникна тунгыжыш, витне: түрвыч-түрвыч колта. Мамаев курганым кудал эртена. Кугытшо мемнам куандара.

Пондашым нүжын ом шукто. Олегат "шем отылжым" шаралтен. Артерий давленийым, поезд шогалмеке, вискалена. Массажым ыштена. Медико-биологический шымлымашым умбакыже шуена, дневникеш серкалена. Удыр-влак тыштак түрлө помадым, тушыым налыныт: моторын койнешт. Нурия иктаж вич кило-

лан пучынеже. Мален колтымо деч ончыч үзгарнам ордыжырак корандена: иклат шолышт ынже керт. Семынем манам: "Ласка йүд лийже..."

3 август. Куд шагат шуаш годым помыжалтына. Пассажирыш чыланат шукертак йол умбалне тошкештыт. Студент-влак дене чеверласена. Тоня пеш тыматлын коеш. Лаштыртыме помидор ден паренгым кочкына. Кодыжым луктын кудалтена. Тыгай "лапаш" кумылым пешыжак ок савыре. Икымше курык-влак койыдалтат: Железная, Бештау да Развал. Куанен ончена. Кумылым савырат. Шүмлан ласкан чучын колта. Тургыжланена: Пятигорск мемнам кузрак вавили-

Бештауш корным пыкше муына. Велосипедем курыкыш нелын куза. Олымкташ перна. Рюкзакым черет дене нангаена. Олег ярнен, витне: каналташ шогалаш темла. А мыйын шонымаште, эше эррак. Пычкемышалтын гынат, мый эше сайын ужам. Йолташем-влак мыйын ош футболкым ончен, почешем толтыт. Мый "чолган" каем. Тидыже молын кумылыштым нөлталеш. Шүлүк йомеш.

Пыртак каналташ темлен, биваклан келшыше верым кычалаш каем. Пушенге йымалне парня шурактен ок кой. Пич пычкемыш. Тораштак огыл, шола велне, тулотым шижалтышым. Пятигорскышто ужалтареныт ыле: тыге тул воктене хулиган-влак погынат. Электротул деке толын шуым. Лесничий да лесник дене палыме лиям. Чылашт денат поро кумылын кутарыштым. Малаш верым темлышт. Йолташем-влак деке уэш портылым. Удыр-влак тургыжланат. Лыпландарышым.

Ставропольский край да Калмыкий гыч палымына-влак толыныт. Когыльо дене сийлышт, шокшо шорым йуктышт. Пийышт опта, но огеш пурл.

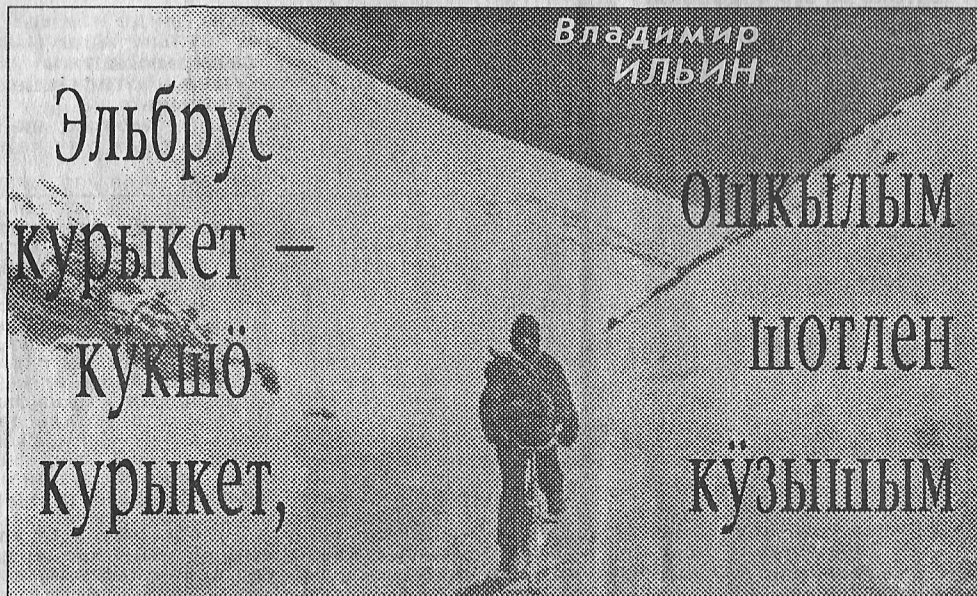
Пычкемыш годым палаткымап тура верандаш ок лий. Шöрын-вурын шынденна. Кольшо гай мален колтышна. Йүдым агытан йүк шергылтеш, ушкал ден шорык ломыжмо, сөсна сигырыме йүк торап шарла. Тек йүккланат, мыланна садиктак.

4 август. Вуйуш аныргымыш малышна. Давлением кумло единицылан шагалеымы. Нурия вуйжо коршта. Олег гына помыжалтде, ласкан малыш. Тоня турвысö чүнчаже күрен түс дене леведалтын. Тидыже куандара. Тоня шке черетшым эртарыш. Торланаш тунгале. Ынде мемнан черетна шуо.

Пачер оза паренгым шолтен. Мемнан шүрна немыр гай, а немыр шүр гай. Памаш вүдлан миен толна. Туштак чывыталтна, мо мушшашым шүялтышна. Поезд деч вара пел кечым каналтышна. Пылышыште тулак эше вагон ораван рельс пелен перныме йүкшö шокта. Ведраш шолтымо шүрым тамлен ончышна. Изишак музыкашым колыштемке, Бештау курыкыш күзена.

Ынде Нурия черланаш. Тудым пеленна ышна нал. Паренгым шолташ да дневникеш возаш темлышым. Олег куштылгын кая. Эн ончыч күзен шуо. Тоня дене коктын ме канен-канен эртена. Удырын йолмүшкыржö коржеш, а мыйын эрде ноя.

Күно йүштö мардеж лупша. Тонялан шитормовкым пвэм. Ма-

ВЛАДИМИР Ильин профессионалыже дене врач-рентгенолог. Кажне отпускышым пүтынек кужу корнышто эртарам. Сандене тудым Россий да вес элла мучко кошшо путешественник семынат палат. Түрлө нелытан корным эртымыж нерген элыштына гына огыл, а вес эллаштан — Италийыште, Финляндийыште, Венгрийыште, Польшыште, Эстонийыште — түрлө изданийлаште савыктеныт. Тиде чолга ен ече денат, йолынат, велосипед денат экспедицийыш лектын коштеш.

А тунгалыже эше Йошкар-Оласе медицинский училищыште тунем-мыж годымак. Икымше курс деч вара Морко районысо чыла ялыш велосипед дене коштын савырнен. Вараже Волжский, Звенигово, Па-

Владимир
Ильин

Эльбрус

курыкет —

Күкшö

курыкет,

Ошкылым

Шотлен

Күзышым

йырбым шижын шукташ, ЭФУН-ын рекламжым шараш, ончыкылык экспедицийлан (Ленин пикыш күзаш шонена) материал чумыраш. Тыгай велоэкспедиций але марте лийын огыл. Сандене мемнан йолташнат, тушманнат ятырак лектыт, шонена. Ионгылышымат шагал огыл ыштен кудалтена дыр. Мемнам шояк сапналтышат авырал кертеш. Лектышыже гына лийже ыле. Сенышым огыт шүрдыл. Шкенан ўшанна ок йом. Тыланен ужатыме шомакым тек весе-влак ойлат. Ме ужатыме кечым огыл, вашлийме татым йоратена.

1 август. Салам, у кече! Вагон рельс ўмбалне лўнгалта. Ме ыштен шуктыдымо сомылнам тўрлена. Сызраньыште ятырак, шым шагат чоло шогышына. Корнына кужу — Пятигорскыш шумеш. Кочкыш продукт шагалрак. Тыште ешарен нална. Юлышто йўштыл лекташат жапым муна. Икте-весе деч икмыняр жаплан шылын, ласкан каналташ йондие. Шийвудынам терген лекна. Кўэштме чыве шопаш тўна-

ВЛАДИМИР Ильин профессиональже дене врач-рентгенолог. Кажне отпускным пўтинеке кужу корнышто эртарат. Сандене тудым Россия да вес элла мучко коштыш путешественник семынат палат. Тўрлў нелытан корным эртымыш нерген элыштына гына огыл, а вес эллашлат — Италийыште, Финляндийыште, Венгрийыште, Польшышто, Эстонийыште — тўрлў изданийлаште савыктеныт. Тиде чолга ег ече денат, йолынат, велосипед денат экспедицийыш лектын коштеш.

А тўналынже эше Йошкар-Оласе медицинский училищыште тунеммыж годымак. Икымше курс деч вара Морко районысо чыла ялыш велосипед дене коштын савырнен. Вараже Волжский, Звенигово, Параньга районлаште лийын. А коло ий ончыч икымше категорий нелыккан велоэкспедицийыш тарванен. Тудым чыла кўлеш документ дене пенгыдемден. Северный полюсышто, Северный Ледовитый океаныште лийын, финн-угор калык-влакын илыме верлаштым ончал савырнен.

Таче ме тудын ик экспедицийже нерген — тошкыморава (велосипед) дене Эльбрусыш кўзымыш нерген — серыме дневникышым гадат темлена.

гыч улыт. Андрей ден Слава. Теберда курык базыш каят.

Шкенан кокымшо ўдырна азробика деч посна ик кечымат чытен ок керт. Капшым лым лийдате тодыштеш. Весела кумыл куатше тўжвак шыхалат лекнеже. Юарлен воштыл колта. Шўлы-

влакым аралаш камерыш пуаш кўлеш, Пятигорскысо исторический верлам ончал савырнаш уто огыл. Велосипед дене Машукуш кўзаш да Бештау курыкышто йўдым эртараш. Сандене тушко тўрлў снаряженийым да кочкышым оптыман дежурный мешакым

нумалышт от кошт. Но вер уке. Велосипедеш пидына. Чыла ўзгарым автоматический камерыш пыштена. Чыланат ик шифр дене пайдаланена. Чыланат пырла оласе сўрал верлам ончал савырнаш лийна. Порволышо вер пешыжак ыш келше: минерал вўдан ер сероводород пулыш шар. Исторический верлаже ятырак, Пироговын ванныже, Академический галерей, минвў дамаш, Лермонтовын пўртыш, Лермонтов ден Мартинов коклаше дуэлынь верже, парк, садерла.

Машукуш кўзена. Кўкшытшў 934 метр. Удыр-влак почешна нушкыт. Кўкшыт “тамым” пален налына. Тидеже мыланна поснак пайдале да кўлешан.

Пожарный-влакым эртен куда-лына. Нуныжо чодырам тул деч аралат. Вўдыштым йўйна. Телевышке орол-влак деке лишемына. Нунын вўдыштымат тамлен ончена. Машук вуйышто кафе уло: помидор салатим, кокымшыш да компотым налына. Мыланна шергырак, но нимом от ыште. Удыр-влакын “йынгысымыштым” пўрѐн семын пенгыдын чытена. Кидыштым, йолыштым да чурыйыштым кече кўэштеш. Тоняна тўрвыштыжў чўнча шочын. Машукуш кўзен кертеме дене икте-весым саламлена. Удыр-влак ўлыкў канат корно дене волат. А ме — велосипедеш шинчын.

Вокзалыш вес урем дене каена. Дежурный мешакым солалтен, 19.00 марте пыртак каналтена, электрикыш шинчына да Железноводскыш шумеш каена.

на. Изишак музыкашмы колыштымеке, Бештау курыкыш кўзена.

Ынде Нурия черланыш. Тудым пеленна ышна нал. Паренгым шолташ да дневникеш возаш темлышым. Олег куштылгын кая. Эн ончыч кўзен шуо. Тоня дене доктын ме канен-канен эртен. Удырын йолмўшкыржў коржеш, а мыйын эрде ноя.

Кўшнў йўштў мардеж лупша. Тоняна штормовкым пуэм. Машук вуйышто фотографироват лалтына. Эльбрусин кок вуйжо шикш коклаш йомын. Ок кой. Икте-весеынам саламлена. Иырым-йыр шикшан тўтыра шарлен. Кавказ курык пыкшерак гына палдырна. Пятигорскым, Лермонтовым, Железноводскым, Ессентукиым, Кисловодскым ончена. Пытартыш олаже вудакан коеш. Машука нўлтальтме курык вуй ятырак. Кўшкў кўзаш куштылго огыл, волашат неле. Пеш шекланаш перна. Уке гын, тыманмеш сусырген возат. Удыр-влак, илалше ўдырамаш тўшка, пўрѐн-шамыч воктечна эрлат. Туге чучеш, пуйто нуно кўзен шуаш вашкат, а кушко? Садиктак. Курык вуйышто пеш кугу куанжымак шижмаш уке. Тыштат шына пўрдеш, витаренак пурлеш. Тоня дене канаш чўчыкдынараак шинчына. Нуриялан матрушкам, утларакше канде тўсан пеледышым погена. Тыгай тўсым тудо моткоч йората.

Кок ий ончычат Бештау вуйыш кўзенам ыле. Йўдым тыштат эртаренам. Поро сурт оза-влакым пленкыш возалтенам ыле. Адреснам икте-весеынан пўзена. Нуно кандашын улыт.

Пўртўс онай. Кечыйол логалдыме верыште шудат ок шоч. Пеш кўшкў пушенге веле вийым пога. Ятыр энер кошкен. Йўр лумышмо кече уке. Тораштак огыл пионерлагерь ден профилакторий верланеныт. Автомобиль корно да йолгорно шуйналт возыныт. Удыр-влак изиш аптыранышын койыт. Эрдене Терсколыш каяш палемдена. Ме велосипед дене каяш шонена, ўдыр-влакым автобус дене колтена. Удыр-влак торешланат. У вершўрлан тунемме график пужла. Эрденак Пятигорскыш каяш, а тушечын Терсколыш корным ку-чаш кутырен келышына. Шоны-машнаже тыгай. Кузе лектеш — Юмо веле пала.

(Умбакеже лиш.)

ПАРЫШ ВАШМУТ

Чекист-шамыч шонен луктыныт

Шке жапышыже военный парад годым Йошкар площадьыш пеш кугу межконтинентальный ракетым луктыныт. Кызыт американец-шамычат, меат сар куралым пытарена. Но ракетым пытарыме нерген телерепортажым ончымо годым мый нуным, мо дене уло тўням лўдыктылынна, ик ганат ужын омыл. Кушко нуно йомыныт?

ТЫГАЙ ракета-влак нигунам лийнжат огытыл. Пуйто чынжымак уло, но пеш чет шолыпышто кучымо тиде совет ракетын чертежышым муаш американец-влак ик миллиард долларым пытареныт. Тушманым ондалаш манын, КГБ “Континент” маналтше операциейым шонен луктын. Чекист-влак парадыште ончыкташ манын, лўмын фанер гыч пеш кугу межконтинентальный ракетым йўржеш шолып ыштеныт.

Законын айдеме дек мелын улмыжым тергынеже

Стас Сададьский Азиям кыренат, мурызо композиторым судыш пуэн манын ойлат. Чынак мо?

СУДЫШ йодмашым Азиза вес амал дене возен. Москваште лекше ик газетыште Сададьскийын статьяже печатлалтын. Тушто мурызым аватмут дене вурсен возымо. Азиян ойлмыж почеш, тудо Сададьскийын чонышкыжо шукташ але тудын деч оксам кўрын лукташ монь огеш шоно, а законлан эртерен, шке поро лўмын арален кодаш шона.

Тыглай ег дене огыт вашлий

Тыглай избиратель семын мый Зюганов дене вашлийын кертам мо?

ПОЛЫШКАЛЫШЫЖЕ В.Поздняковын ойлмыж почеш, Геннадий Андреевич посна ег дене пеш кўлеш годым шуэн гына вашлиеш. Ег-влак дене вашлиймашым КПРФ-ын ответственный пашаенже-влак Малый Сухаревский изуремысе 3-шо №-ан пўртыштў верланыше партий ЦК-ште эртарат.

Мут толмашеш, моло фракцийым вуйлатыше-шамычат избирательышт дене шинчаваш огыт вашлий. Мутлан, Владимир Жириновскийын кўштымыш почеш, посна ег-шамыч дене тудын полышкышыже-влак мутланат.

Григорий Явлинский избиратель-шамыч дене ок вашлий. Такшым тудын дене шинчаваш мутланаш ўшан уло. “Яблокын” лидер-жым серышда кумыланда гын, тудо вашлиймашым шкеже палемда.

Окса лиеш гын, “Поро кас” эфирыш лектеш

Телеведущий Игорь Угольников кушко йомын? “Поро кас” программжым узш лукташ тудо огеш шоно мо?

И.УГОЛЬНИКОВЫН тыгай ўшанымашыже лийын. Тудо РТР каналыште арнялан ик гана — рушарнян “Поро кас” телепередачым вўдаш шонен. Но чылажат окса дене кылдалтын. Кызытеш Угольников (чынжым гын тудо огыл, а “Угол” продюсерский рўдер) тиде проектлан окса дене поллаш шонышо еным муын огыл.

(“Марий Элын”
пресс-бюрожо.)